

framework regulating the legal status of refugees in Ukraine today can be described as basically formed. However, the current Ukrainian legislation on refugee protection can not be called perfect, since a number of norms do not meet international standards for the treatment of refugees. The study reveals that in Ukraine today there is an urgent need to define and legalize the legal status of those citizens of Ukraine and those persons who have forcibly left their permanent residences in the Autonomous Republic of Crimea, Luhansk and Donetsk regions. The steps taken by the state to solve the urgent problems of such persons do not eliminate the need for solving these tasks at the theoretical level and do it systematically and comprehensively.

Key words: refugees, ethnic refugees, refugee treatment standards, refugee legal status, Ukraine.

УДК 347.73

Г. Наконечна

Зовнішній державний борг України: реалії сьогодення

Розглядаються теоретичні засади державного зовнішнього державного боргу, проаналізовано основні причини виникнення зовнішнього державного боргу, а також сучасні механізми врегулювання даного питання та їх ефективність. Ефективне управління зовнішнім державним боргом дозволить уникнути кризових ситуацій та перевантаження видаткової частини державного бюджету і, як наслідок, покращити рівень життя населення та відновити статус України як надійного та перспективного партнера на міжнародних ринках капіталів.

Ключові слова: державний борг, зовнішній державний борг, державні запозичення, боргові зобов'язання, зовнішні кредитори.

Постановка наукової проблеми та її значення. Державний борг є органічною складовою фінансових систем переважної більшості країн світу та дієвим інструментом реалізації економічної стратегії держави. На сучасному етапі, державний борг України в силу певних економічних, політичних, соціальних чинників збільшує свої масштаби. Загострює ситуацію конфлікт на сході країни та безперервні політичні гонитви за владу, які крім спустошення державної казни, тотального виснаження всіх сфер економіки країни та підвищення рівня бідності населення ніякого позитивного результату не принесли. Тому, основним завданням сьогодення є врегулювання питання фінансового забезпечення держави та погашення всіх боргових зобов'язань.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Теоретичні розробки щодо проблеми державного боргу та державного кредиту досліджували Л.М. Алексєнко, В.Д. Базилевич, О.Д. Василик, В.В. Козюк, О.Р. Романенко, К.В. Павлюк, В.А. Федоров, В.М. Федоров, С.І. Юрій та інші. Дослідженню проблем правового регулювання державного боргу великою мірою сприяли науково-теоретичні дослідження І.Б. Заверухи; механізм управління та обслуговування державного боргу у своїх працях висвітлювали Т.Г. Бондарук, Л.Ю. Бородій, Н.П. Костюк, Г.В. Кучер, Н.С. Хитрук та ін.

Зокрема, аналіз сучасного стану державного боргу та ключові напрямки забезпечення боргової безпеки України розкрито в наукових працях Л.П. Лондар; формування зовнішнього державного боргу України та фінансовий механізм його регулювання в умовах глобалізації – в праці К.Л. Фурманець; державний внутрішній та валовий зовнішній борг України – в своїх працях О.С. Ривак та інші. Однак, варто більше уваги приділити дослідженню сучасного стану формування та управління державним боргом.

Метою статті є аналіз фінансово-правових аспектів зовнішнього державного боргу та дослідження ключових напрямків забезпечення боргової безпеки України.

Завданнями цієї статті ми вважаємо: 1) визначити основні фінансово-правові аспекти зовнішнього державного боргу; 2) дослідити ступінь заборгованості держави зовнішнім кредиторам, а також чинники, які впливають на боргову політику Уряду; 3) визначити сучасні механізми врегулювання питання державного боргу, проаналізувати їх ефективність.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Найболючішою проблемою фінансової системи України впродовж останніх років є критичний стан державного боргу, оскільки зростання до загрозливих параметрів боргового навантаження, надмірне

залучення коштів на недосить вигідних умовах поряд з неефективним їх використання сприяють вразливості економіки до різнофакторного впливу та відчутно гальмують її розвиток країни. Тенденція до зростання державного боргу України простежується упродовж вже декількох останніх років, її визначають високі валютні ризики зовнішньої заборгованості, нестабільна ситуація з рефінансуванням боргів попередніх років, а також тиск боргових виплат на державні фінанси. Оскільки державне запозичення розглядається як важливий засіб розв'язання бюджетних проблем та стимулювання темпів соціально-економічного розвитку країни, то лише трансформація боргової політики може підвищити фінансову стійкість й рівень боргової безпеки, що сприятиме економічній міцності країни [1, с. 50].

У теорії фінансового права під державним боргом розуміють всю суму випущених, але не погашених державних позик з нарахованими відсотками, що мають бути виплачені по них до визначеної дати чи за визначений термін.

Матеріальним змістом державного боргу вважають загальну суму заборгованості держави з непогашеними борговими зобов'язаннями і невиплаченими по них відсотками [2, с. 277-278].

Законодавче визначення державного боргу закріплено в ст. 2 Бюджетного кодексу України. Тому можна виокремити і правовий аспект змісту державного боргу. Державний борг - це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [3].

Державний борг складається із прямого й гарантованого боргів: прямий борг – це загальна сума безумовних боргових зобов'язань країни за отримані та непогашені на визначену дату кредити (позики), які з'являються в результаті державних запозичень; гарантований державою борг – загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання-резидентів України щодо повернення отриманих та непогашених станом на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями.

Залежно від джерел, із яких здійснюються запозичення, державний борг може бути внутрішнім (заборгованість держави всім громадянам чи юридичним особам, які тримають внутрішні державні облигації) чи зовнішнім (запозичення держави на зовнішньому ринку) [4].

З розпадом СРСР питання зовнішній боргових відносин стало особливо актуальним не тільки для України, а й для всього пострадянського простору. 4 грудня 1991 р. держави, які були суб'єктами СРСР уклали Договір про правонаступництво щодо зовнішнього державного боргу й активів Союзу РСР. Стаття 4 Договору визначала частку України у загальній сумі боргу – 16, 37 % (союзний борг тоді оцінювався в 108 млрд. дол.). Проте вийшло так, що лише Росія змогла обслуговувати свої зобов'язання по зовнішній боргах. Тому незабаром домовились, що Росія перейме на себе борги всіх колишніх республік СРСР в обмін на їх відмову від долі активів (так званий нульовий варіант). Подібне рішення коштувало дорого, але дозволило зберегти свої позиції на зовнішніх фінансових ринках, зарубіжну інфраструктуру, забезпечило довіру потенційних партнерів. В силу зазначених подій, 17 листопада 1992 р. Україна приєдналась до Віденської конвенції про правонаступництво щодо державної власності, державних архівів і державних боргів 1983 р. 9 грудня 1994 р. після тривалих переговорів наша держава уклала з Росією Угоду про врегулювання питань правонаступництва із зовнішнього державного боргу і активів колишнього СРСР. Фактично ця угода базується на вказаному нульовому варіанті.

Першим нормативним актом, який регулював відносини зовнішнього запозичення була Постанова КМУ «Про пріоритетні напрямки іноземних кредитів» від 1995 р. Вона обмежила практику хаотичних державних гарантій підприємствам і принаймні запустила процес упорядкування відносин зовнішнього кредитування та вироблення інструментів зваженої боргової політики. Питання зовнішнього боргу України регулюється також Меморандумом з питань економічної політики та стратегії (прийнятий у вересні 1994 р.), який став початком співпраці України та МВФ та Постановою КМУ від 5 травня 1997 р. «Про впорядкування залучення і використання іноземних кредитів, повернення яких гарантується Кабінетом Міністрів України, вдосконалення системи залучення зовнішніх фінансових ресурсів та обслуговування зовнішнього державного боргу» [5].

Відповідно, за відсутності в Україні базового закону, організація управління державним боргом фрагментарно відбувається на основі різних нормативно-правових актах: Конституції України, Бюджетного кодексу України, ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок», ЗУ «Про державний бюджет на поточний рік», ЗУ «Про Національний банк України» тощо.

Спеціальний окремий державний орган з управління боргом відсутній. Ці функції при тісній взаємодії та співпраці здійснюються Кабінетом Міністрів України, Міністерством фінансів України, Національним банком України та Державною казначейською службою України, що несуть

відповідальність за розробку та реалізацію ефективної боргової стратегії держави, мета якої – забезпечення фінансової стабільності та боргової стійкості країни [4].

Як відомо, основними зовнішніми кредиторами України є наступні міжнародні фінансові інституції (МФІ): Світовий банк (СБ), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР). Серед найбільших кредиторів – іноземних комерційних банків (або інших фінансових установ) можна назвати Державний банк розвитку КНР, Експортно-імпорتنний банк Китаю, Експортно-імпорتنний банк Кореї, Credit Suisse International тощо. В переліку країн, від урядів яких Україна отримувала позики, присутні Канада, Німеччина, США, Росія, Японія та ін. Ставка українського уряду на зростання запозичень на зовнішньому ринку пояснюється тим, що іноземні позики дешевші, ніж внутрішні, і надаються на довгостроковій основі.

Специфіка зовнішнього боргу полягає в характері і умовах його залучення. Як відомо, борг надається державі під певні умови, які часто призводять до конкретних змін внутрішньої політики. В ідеалі такі заходи мають позитивно вплинути на економічну та суспільну сфери країни, стабілізувати боргову ситуацію, однак варто звернути увагу на певний негативний підтекст.

О. Кравчук вважає, що в країні, яка бере кредит, відповідно до усталеної політики міжнародних фінансових організацій, впроваджуються неоліберальні реформи, одним із ключових наслідків яких є зменшення соціальної функції держави і переведення процесів на ринкову «саморегульованість» [5]. Внаслідок виконання державою визначених кредитором умов, він тим самим отримує можливість впливати на боргову політику держави як на зовнішньому, та і на внутрішньому ринках.

Обслуговування зовнішнього боргу проводиться шляхом випуску державою цінних паперів та залучення іноземних кредитів, а погашення – за рахунок коштів державного бюджету та коштів Національного банку України в частині кредитів, отриманих з метою підтримки платіжного балансу. Погашення та обслуговування державного боргу здійснюється Кабінетом Міністрів України на основі коштів, передбачених у законі про державний бюджет на відповідний рік [6, с. 55-56].

Відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» рішення про розміщення облігацій зовнішніх державних позик (ОЗДП) та умов їх випуску приймається згідно з Бюджетним кодексом України. Умови здійснення державних запозичень, у тому числі вид, валюту, строк та відсоткову ставку державного запозичення визначає Кабінет Міністрів України. Він також затверджує відповідними постановами умови випуску ОЗДП [7].

Негативні аспекти зовнішнього боргу проявляються також в наступному: він підлягає обов'язковому погашенню: відтягування сплати основної суми боргу та відсотків за ним, реструктуризація лише ускладнює ситуацію, призводять до зниження рівня довіри зовнішніх кредиторів на світовому фінансовому ринку; держава зобов'язується виконувати відповідні умови кредиторів, вона обмежена в можливості диктувати умови управління боргом; зовнішній борг обслуговується в іноземній валюті, а при переведенні суми боргу в національну валюту держава ризикує завищити вартість обслуговування боргу (коливання валютних курсів), а з ним і збільшити борговий тягар; в політичних та економічних рішеннях на світовому ринку існують певні обмеження, які пояснюються лобюванням інтересів суб'єктів-позичальників; чим більший розмір зовнішнього державного боргу, тим менша економічна стійкість держави, оскільки використання зовнішнього державного кредиту на соціальні заходи, а також на споживання веде до збільшення інфляції, підвищення вразливості фінансової системи країни та до раптової девальвації обмінного курсу [8].

Звичайно, вкрай негативне ставлення до зовнішнього боргу не виправдовує його наслідки. Він, як і внутрішній борг – явище нормальне і звичне для суспільства, його виникнення не є небезпечним для країни, навпаки дозволяє відновити фінансовий баланс та покращити рівень життя суспільства. Варто розуміти, що державний борг будучи важливим фінансовим інструментом потребує розсудливої та ефективної політики, в противному випадку країна матиме всі шанси потрапити у серйозну боргову яму.

Національний банк України інформував про стан зовнішнього державного боргу станом на І квартал 2017 р., а саме що валовий зовнішній борг України практично не змінився з початку року і на кінець I кварталу 2017 р. становив 113.6 млрд. дол. США. Відносно ВВП рівень зменшився до 117.1% порівняно з 121.8% від ВВП на початок року. Зовнішні зобов'язання державного сектору зросли на 240 млн. дол. США і становили 42.9 млрд. дол. США (44.2% від ВВП). Борг приватного сектору скоротився на 115 млн. дол. США і становив 70.8 млрд. дол. США (72.9% від ВВП). Зовнішні зобов'язання сектору загального державного управління зросли в I кварталі 2017 р. на 81 млн. дол. США до 36.4 млрд. дол. США (37.6% від ВВП). Основним чинником стало зростання вартості частини боргу, номінованої в євро та СПЗ за рахунок девальвації долара до інших валют (крім гривні)

у I кварталі 2017 р.

Зовнішні зобов'язання центрального банку зросли з початку 2017 р. на 159 млн. дол. США до 6.4 млрд. дол. США (6.6% від ВВП). Основним чинником стало одержання 100 млн. дол. США кредиту від Центрального банку Швейцарії. У цілому в результаті курсових змін у I кварталі 2017 р. залишки зовнішнього боргу державного сектору зросли на 247 млн. дол. США. Зовнішній борг сектору інших депозитних корпорацій України на кінець I кварталу 2017 р. становив 8.5 млрд. дол. США (8.7% від ВВП), що на 515 млн. дол. США менше, ніж на початок року. Основним чинником стало скорочення зобов'язань за міжбанківськими кредитами на 538 млн. дол. США. Зовнішній борг інших секторів економіки на кінець I кварталу залишився на рівні 53.3 млрд. дол. США (54.9% від ВВП). З початку року одночасно: скоротилася заборгованість за довгостроковими інструментами (на 601 млн. дол. США), головним чином за негарантованими кредитами (474 млн. дол. США); короткострокова заборгованість зросла на 576 млн. дол. США, в основному за рахунок зростання простроченої заборгованості за позиками та торговими кредитами (на 310 та 198 млн. дол. США відповідно).

Основною валютою зовнішніх запозичень України станом на 01 квітня 2017 р. залишався долар США (74.1%). Частка зобов'язань в євро зросла до 10.7% (з 10.5%) від зовнішнього боргу. Частка зобов'язань у СПЗ перед МВФ зросла до 11.6% (з 11.5%), а частка зовнішньої заборгованості в гривнях залишилася незначною – 0.9% від валового обсягу боргу. Зобов'язання в російських рублях становили 1.8% від валових зовнішніх зобов'язань українських резидентів. Обсяг короткострокового зовнішнього боргу за залишковим терміном погашення з початку року зменшився на 0.8 млрд. дол. США і станом на 01 квітня 2017 р. становив 46.2 млрд. дол. США. Зобов'язання державного сектору (уряду та центрального банку), які мають бути погашені впродовж наступних 12 місяців, зросли на 1.0 млрд. дол. США (до 2.5 млрд. дол. США, з яких 1.4 млрд. дол. США – майбутні виплати за кредитами МВФ). Майбутні погашення зобов'язань банківського сектору порівняно з початком року зменшилися на 367 млн. дол. США до 4.9 млрд. дол. США, 70% з яких становлять виплати за короткостроковими борговими інструментами. Загальні обсяги зобов'язань реального сектору, які мають бути погашені впродовж наступних 12 місяців (разом із міжфірмовим боргом), скоротилися на 1.5 млрд. дол. США (до 38.8 млрд. дол. США) за рахунок майбутніх виплат за довгостроковими кредитами [9].

Сукупний державний борг України протягом жовтня 2017 р. зменшився на 0,98%, або на 752 млн. дол. США – до 76,29 млрд. дол. США. Загальний розмір прямого держборгу станом на кінець жовтня становив 64,81 млрд. дол. США (1,739 трлн. грн.) проти 65,03 млрд. дол. США (1,725 трлн. грн.) на кінець вересня. При цьому прямий зовнішній борг за жовтень зменшився на 0,13 млрд. дол. США – до 38,52 млрд. дол. США [4].

Кабінет міністрів України схвалив середньострокову стратегію управління державним боргом на 2017-2019 роки. Відповідне рішення урядовці схвалили без обговорення. Також прем'єр-міністр України Володимир Гройсман зазначив, що в доопрацьованому проекті державного бюджету на 2018 рік передбачається виділити на субсидії 64,3 млрд. грн. Нагадаємо, згідно із затвердженою урядом бюджетною резолюцією на 2018-2020 роки, планується зниження державного боргу до 55% ВВП [10].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. За своєю економічною сутністю зовнішній державний борг відповідає за міжнародну політику на ринках капіталів і визначає державу як іноземного контрагента. Їх роль полягає в підтвердженні суверенності держави, її незалежності не тільки як суспільно-політичного утворення зі своїми кордонами, державною мовою та управлінським апаратом, а перш за все, як повноцінного суб'єкта міжнародних відносин, який розвивається, вдосконалюється та ставить своїм завданням забезпечення добробуту і правопорядку в державі. За останні роки рівень державного боргу України суттєво збільшився. Причиною цього став дисбаланс економіки, неефективне та нераціональне управління боргом, нівелювання державних цінностей, корупційна діяльність владної верхівки, а також «гібридна» війна на Сході. Тому, основним завданням сьогодення є здійснення ефективної боргової політики, яка допоможе відновити економічний баланс та довіру кредиторів. Оскільки Україна задекларувала як стратегічну мету вступ до Європейського Союзу, то з позиції цієї перспективи важливим є запозичення кращого міжнародного досвіду модернізації політики управління державним боргом, що призвела до зміцнення фінансової системи та економічного зростання в багатьох країнах.

Джерела та література

1. Боргова стійкість як стратегічний напрям підвищення рівня фінансово безпеки / О.С. Власюк (керівник авторського колективу), Л.Г. Шемаєва, Л.П. Лондар. – К.: НІСД, 2016. – 50 с.
2. Воронова Л.К. Фінансове право України : підручник / Л.К. Воронова. – К.: Прецедент; Моя книга, 2006. – 488 с.
3. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
4. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/mizhnarodne-spivrobitnictvo/mvf>.
5. Кравчук О. Історія формування боргової залежності / О. Кравчук // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://commons.com.ua/ru/formuvannya-zalezhnosti/>.
6. Костюк Н.П. Особливості управління державним зовнішнім боргом / Н.П. Костюк, Л.Ю. Бородій, Н.С. Хитрук // Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ. – 2010. – № 2. – С. 54-60.
7. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
8. Бюджетна система: навч. посіб. / Н.І. Юшмаш, К.В. Багацька, Н.І. Демьяненко та ін., за заг. ред. Т.А. Говорушко. – Львів: Магнолія 2006, 2014. – 296 с.
9. Україна зменшила загальний держборг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua>.
10. Кабмін схвалив стратегію управління держборгом до 2019 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua>.

Наконечная Г. Внешний государственный долг Украины: реалии сегодняшнего дня.

Рассматриваются теоретические основы государственного внешнего государственного долга, проанализированы основные причины возникновения внешнего государственного долга, а также современные механизмы урегулирования данного вопроса и их эффективность. За последние годы уровень государственного долга Украины существенно увеличился. Причиной этого стал дисбаланс экономики, неэффективное и нерациональное управление долгом, нивелирование государственных ценностей, коррупционная деятельность правящей верхушки, а также «гибридная» война на Востоке. Поэтому основной задачей сегодня является осуществление эффективной долговой политики, которая поможет восстановить экономический баланс и доверие кредиторов. Поскольку Украина задекларировала как стратегическую цель вступление в Европейский Союз, то с позиции этой перспективы важно заимствование лучшего международного опыта модернизации политики управления государственным долгом, укрепления финансовой системы и экономического роста во многих странах. Эффективное управление государственным долгом позволит избежать кризисных ситуаций и перегрузки расходной части государственного бюджета и, как следствие, улучшить уровень жизни населения и восстановить статус Украины как надежного и перспективного партнера на международных рынках капиталов.

Ключевые слова: государственный долг, внешний государственный долг, государственные заимствования, долговые обязательства, внешние кредиторы.

Nakonechna H. External Public Debt of Ukraine: the Current Realities. The article tackles theoretical foundations of the concept of state external public debt, analyzes the principal reasons for the emergence of external public debts, as well as modern mechanisms for resolving this problem and these mechanisms effectiveness. Over recent years, the level of Ukraine's public debt has increased significantly. The author substantiates the reasons for this, namely, the imbalance of the economy, ineffective and irrational debt management, the leveling of state values, the corrupt activities of the ruling elite, as well as the "hybrid" war in the East and argues that the key goal of the Ukrainian government today is to develop and utilize an effective debt policy, which will help restore balance in economy and the trust of creditors. Since Ukraine has declared as its strategic goal joining the European Union, from this perspective it is important to borrow the best international experience in modernizing the strategy of public debt management, which brought about strengthening of the financial system and economic growth in many countries. Effective management of the public debt will prevent crisis situations in economy and reduce overloading the state budget's expenditure part and, as a result, improve the living standards of the population and restore Ukraine's status as a reliable and promising partner at the international capital markets.

Key words: public debt, external public debt, state borrowings, debt obligations, external creditors.